

บทที่ 2

ปรัชญาประวัติศาสตร์ของขงจื๊อ

นักวิชาการจีนท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “ ปรัชญาประวัติศาสตร์ คือ การมีทัศนะอย่างไรต่อประวัติศาสตร์นั่นเอง ” (Ch'en Ch'i-tien อ้างถึงใน Ames 1983 : 12)

ประวัติศาสตร์สำหรับขงจื๊อเป็นความต่อเนื่องทางอารยธรรม ซึ่งมีมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ โดยมียุคแห่งความเจริญสูงสุด เช่น ยุคต้นราชวงศ์โจว และยุคแห่งความตกต่ำถึงที่สุด เช่นยุคชุนชิว ซึ่งมีสังคมยุ่งเหยิงไร้ระเบียบ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการมีชนบจารีตหรือไม่ของประชาชน

ขงจื๊อมีชีวิตอยู่ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์โจว ซึ่งเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองกำลังตกอยู่ในยุคแห่งความสับสนวุ่นวาย ที่เรียกกันว่า ยุคชุนชิว (722-481 BC.) ระยะเวลานี้ได้มีนักปรัชญาเกิดขึ้นมากมาย ในแผ่นดินจีน ต่างล้วนพยายามที่จะเสนอวิธีแก้ปัญหาด้วยระบบปรัชญาของตนทั้งสิ้น ภายใต้อารมณ์เหล่านี้ ปรัชญาจีนจึงเป็นมนุษยนิยมอย่างเด่นชัด เพราะเหตุที่มุ่งแก้ปัญหาสังคมมนุษย์เท่านั้น

เมื่อพิจารณารวมแล้วอาจแยกเงื่อนไขพื้นฐานปรัชญาจีนได้ดังนี้

1. ปัญหาทางการเมือง ต้นสมัยราชวงศ์โจวปกครองบ้านเมืองด้วยระบบศักดินา มีการจัดแบ่งเป็นรัฐฉวตต่าง ๆ โดยมีสมาชิกในราชวงศ์ไปปกครองในระบบเครือญาติ ตามความสำคัญเป็นลำดับชั้น ล่วงมาถึงยุคชุนชิว มีการแย่งชิงอำนาจภายในรัฐ อำนาจการปกครองตกอยู่ในมือของเจ้านครรัฐต่างๆ รัฐบาลกลางเสื่อมอำนาจ เกิดการแย่งชิงดินแดนและผลประโยชน์ระหว่างรัฐต่อรัฐ รัฐที่มีอำนาจขยายดินแดน รวบรวมรัฐเล็กๆเข้าเป็นของตน เกิดการต่อสู้กันตลอดเวลา ทั้งภายในรัฐและระหว่างรัฐ

2. ปัญหาทางสังคม ช่วงนี้เกิดชนชั้นกลางขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่นพวกพ่อค้า นักศึกษา ช่างฝีมือต่างๆ ทำให้โครงสร้างระบบศักดินาเสื่อมลงเรื่อยๆ ประกอบกับการรบพุ่งกันตลอดเวลา อำนาจปกครองจึงเปลี่ยนจากการใช้ ชนบ (Li , หลี่) และจารีต ซึ่งมีมาแต่เดิมไปสู่การปกครองด้วยระบบทหาร (The military system) โดยมีอาวุธ และกฎหมายเป็นกลไกในการควบคุม เป็นการละเลยทางศีลธรรม และจารีต ไปสู่ผลประโยชน์ทางผลผลิตที่เพิ่มขึ้น และความมั่งคั่ง

วิธีแก้ปัญหามาของขงจื้อ คือ การจัดระเบียบสังคมใหม่ โดยฟื้นฟู ขนบ (Li) จารีต ที่เคยใช้ควบคุมสังคมตั้งแต่ยุคราชวงศ์โจวตอนต้น ซึ่งขงจื้อถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดแห่งอารยธรรมกลับมา “ปรับ” ใช้อีกครั้งหนึ่ง โดยท่านเสนอตนเองเป็นผู้ถ่ายทอด (Transmitter) คือผู้ปรับใช้อดีตเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน ด้วยการวิเคราะห์ปัญหาปัจจุบัน แล้วนำอดีตมาแก้ปัญหาให้เหมาะสม ขงจื้อกล่าวว่า “เรามีใจนักคิดผู้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ แต่เราเป็นเพียงผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมโบราณเท่านั้น” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,1)* เพราะขงจื้อเห็นว่า อดีตดีงามและสงบเรียบร้อย เนื่องจากมีขนบจารีต (tradition) ควบคุม จึงพยายามจัดระเบียบสังคมโดยใช้อดีตเป็นบทเรียน

การแก้ปัญหามาของขงจื้อจึงเป็นการใช้พลังวัฒนธรรมควบคุมสังคมด้วยการปลูกฝังขนบอันเคยดีงามในอดีตให้แก่ประชาชนอีกครั้ง ท่านกล่าวว่า “ราชวงศ์โจวได้เปรียบที่เห็นสองราชวงศ์ก่อนกฎระเบียบของโจวจึงสมบูรณ์ และสง่างามยิ่ง เราจะเจริญรอยตามโจว” (คัมภีร์ขงจื้อ 3,14) ราชวงศ์โจวนั้นขงจื้อถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ ขนบจารีต พิธีกรรมต่างๆ ได้พัฒนาถึงจุดสมบูรณ์แล้วจากสองราชวงศ์ก่อนหน้า อันได้แก่ ราชวงศ์เซี่ย และราชวงศ์ซาง โดยสองราชวงศ์นี้ได้ถ่ายทอดวิธีการปกครอง โดยใช้ขนบจารีต และพลังคุณธรรมจากกษัตริย์เหยาและซุ่น ซึ่งเป็นผู้ปกครองในอุดมคติในยุคก่อสร้างบ้านเมือง ผู้ปกครองทั้งสองนี้ถือเป็นแม่แบบของการเป็นผู้ปกครอง ผู้ก่อตั้งรุ่นแรกๆ ของสมัยราชวงศ์โจว และเป็นอุดมคติสูงสุดของการเป็นผู้ปกครองที่ดี จึงเป็นตัวอย่างของการปกครองด้วยคุณธรรม และกฎระเบียบ จารีตอันดีงาม ซึ่งได้ถ่ายทอดและพัฒนาจนถึงขั้นสมบูรณ์ในราชวงศ์โจว ขงจื้อจึงถือว่าอารยธรรมของโจวเป็นแบบแผนที่ดีที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*ตัวเลขในวงเล็บ คือ หมายเลข เล่มที่ และ บทที่ในคัมภีร์ขงจื้อ ซึ่งผู้เขียนได้ยกข้อความมาอ้างในวิทยานิพนธ์นี้ เช่น “-----” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,1) ได้แก่ การอ้างถึงคัมภีร์ขงจื้อ เล่มที่ 7 บทที่ 1 เป็นต้น

การแก้ปัญหาของขงจื๊อจึงอยู่ที่ โลกแห่งวัฒนธรรม โดยมีประวัติศาสตร์เป็นแม่แบบแห่งจารีต และศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งเมื่อถูกละเลยไปก็จะทำให้เกิดปัญหาความยุ่งยากขึ้นในสังคม ขนบจารีตนี้จึงควรปลูกฝังไว้ในอารยธรรมสืบไป

ขงจื๊อจึงมุ่งจัดระเบียบสังคม เพื่อความเจริญแห่งอารยธรรมอีกครั้ง โดยมีความเชื่อทางประวัติศาสตร์ คือความต่อเนื่องทางอารยธรรม มีความเจริญและตกต่ำ ทั้งนี้ โดยมีขนบจารีตเป็นสิ่งบ่งชี้ และมนุษย์เป็นผู้กำหนดควบคุม เมื่อขนบจารีตที่ถูกละเลยไปจากอารยธรรมได้ถูกฟื้นฟู และปลูกฝังแก่ผู้คน

ประวัติศาสตร์จำเป็นต่อขงจื๊อด้วยเหตุผลดังนี้

1. มนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง ความรุ่งเรืองหรือตกต่ำแห่งอารยธรรมนั้น มนุษย์เองเป็นผู้กำหนด มนุษย์คือผู้เขียนประวัติศาสตร์ของตนเอง

ขงจื๊อปฏิเสธอำนาจลึทธิขาคแห่งสวรรค์ในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ ก่อนหน้านี้ ในยุคราชวงศ์ชาง (Shang) เชื่อกันว่าสวรรค์คือ ตี (Ti, the Lord) หรือ ชางตี (Shang ti, the Lord on High) เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในลักษณะพระเจ้าผู้ควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ แต่สวรรค์ของขงจื๊อ คือ เทียน (Tien, Heaven) หรือ เทียนหมิง (Tien-Ming, the mandate of Heaven) ซึ่งเป็นพระเจ้าสูงสุดที่เพียงแต่ดำรงอยู่โดยกฎศีลธรรม แต่ดำเนินไปด้วยตนเอง

นอกจากนี้ ขงจื๊อยังไม่ยอมรับภูติวิญญาณต่างๆ ว่ามีอำนาจอันลึทธิขาคในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ วิญญาณเป็นเพียงบรรพบุรุษผู้พึงได้รับการกราบไหว้ ด้วยความกตัญญู แต่มิได้มีอำนาจเด็ดขาดต่อการแก้ปัญหาของมนุษย์

ขงจื๊อกล่าวถึงจิตวิญญาณไว้ว่า “อุทิศตัวท่านเอง เพื่อแสวงหาสิ่งซึ่งประชาชนพึงมีโดยชอบธรรม และให้ความเคารพต่อจิตวิญญาณ แต่เก็บจิตวิญญาณไว้ห่างๆ การกระทำเช่นนี้จึงอาจเรียกได้ว่าการมีปัญญา” (คัมภีร์ขงจื๊อ 6,20)

ดังนั้น การศึกษาจึงมีความสำคัญต่อขงจื๊อ “สุภาพชน” ผู้ได้รับการขัดเกลาย่อมเป็นผู้ประพฤติตามขนบจารีต ทำให้อารยธรรมเจริญรุ่งเรือง

2. คำสอนของขงจื๊อไม่มีความจริงในขั้นอุตรภาพ (Transcendence) ดังเช่น จุดหมายสูงสุดในศาสนาต่างๆฝ่ายเทวนิยม การพัฒนาบุคคลตามกรอบของขงจื๊อ คือการพัฒนาศักยภาพทางจริยธรรม ซึ่งกำหนดตามบทบาท หน้าที่ในสังคม ตามที่ได้ถูกกำหนดไว้ในระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 ความจริงสูงสุดอันเป็นกรอบแห่งจริยธรรมของขงจื๊อจึงได้แก่ ขนบ

ขงจื้อล้อมกรอบปรัชญาสังคมของตนไว้ในโลกแห่งวัฒนธรรม (The cultural world) ซึ่งได้สร้างขึ้นไว้อย่างเป็นทางการแล้วตั้งแต่ในอดีต มนุษย์ของขงจื้อคือ “ผู้สัมพันธ์” เป็น “สัตว์แห่งวัฒนธรรม” ผู้ถูกเครือข่ายแห่งบทบาทหน้าที่ทางสังคมควบคุมไว้ มนุษย์จะพัฒนาศักยภาพสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ หรือบรรลุความเป็นจริยบุคคลได้ก็ด้วยการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆในสังคม โดยการฝึกฝนปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ตามจารีตเท่านั้น คำตอบของขงจื้อจึงอยู่ในเครือข่ายแห่งวัฒนธรรม

ประเด็นนี้ นักวิชาการทางปรัชญาจีนท่านหนึ่ง ได้อธิบายว่า

มนุษยนิยมแบบขงจื้อเป็นมนุษยนิยมเชิงปฏิบัติ (Practical humanism) ซึ่งเน้นการฝึกปฏิบัติ เน้นการกระทำตามบทบาทหน้าที่ ภายในระบบความสัมพันธ์ทั้งห้าระหว่างมนุษย์ ขงจื้อไม่ได้ให้คำตอบแน่ชัด เกี่ยวกับมนุษยนิยมในเชิงทฤษฎี ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ขงจื้อ เห็นคำตอบสำหรับปัญหาสังคมมนุษย์ในโลกแห่งวัฒนธรรม (The cultural world) ซึ่งมนุษย์พยายามสร้างขึ้นอย่างเป็นทางการ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ขงจื้อละเว้นที่จะพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติไว้เบื้องหลัง โดยการเน้นที่วัฒนธรรมมนุษย์ อุดมการณ์แห่งชีวิต คือ การเป็นจริยบุคคลผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เชิงจริยะในสังคมมนุษย์ ในแง่นี้ ขงจื้อได้ล้อมรั้วปรัชญามนุษยนิยมในยุคแรกเริ่มแห่งประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจีนไว้ ภายในขอบเขตแห่งมนุษย์ ในฐานะ “ผู้สัมพันธ์” และ “(สัตว์)แห่งวัฒนธรรม” โลกทัศน์ของขงจื้อจึงเป็นโลกทัศน์แห่งวัฒนธรรม ขงจื้ออธิบายปรากฏการณ์โดยผ่านความสัมพันธ์ทั้งห้า ขงจื้อเสนอทางเลือกอันเป็นคำตอบทางวัฒนธรรมเน้นการศึกษา การฝึกฝนปฏิบัติตามจริยจารีต (สุวรรณา , 2533 : 16)

จากข้อพิจารณาข้างต้น เราอาจตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ขงจื้อได้ ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์เป็นความจริงสูงสุด ซึ่งเป็นกรอบรองรับปรัชญาสังคมของขงจื้อ เมื่อคำสอนของขงจื้อไม่มีความจริงในขั้นอุตรภาพ (Transcendence) ขงจื้อจึงใช้ประวัติศาสตร์ยุคที่อารยธรรมเจริญรุ่งเรืองสูงสุดช่วงราชวงศ์โจวตอนต้น ซึ่งบ้านเมืองสงบเรียบร้อย ผู้คนมีขนบจารีตควบคุมความประพฤติ เป็นกรอบจริยธรรมสูงสุดเป็น “แบบ” ของ “สุภาพชน” และ “ความรุ่งเรืองทางอารยธรรม” เพื่อให้ผู้คนในยุคชุนชิวได้พัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ตามกรอบแห่ง “แบบ” ในประวัติศาสตร์ยุคนั้น

2. ประวัติศาสตร์เป็นแหล่งศิลปกรรม เป็นแม่แบบหรือตัวอย่างทางวัฒนธรรม ซึ่งขงจื้อได้นำมาปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาบ้านเมืองในยุคของตน การควบคุมผู้คนด้วยพลังวัฒนธรรมของขงจื้อท่านได้นำขบพ ซึ่งใช้ปกครองบ้านเมืองอยู่ตอนต้นราชวงศ์โจวมาแก้ปัญหาชุมชนชีวิต ซึ่งท่านดำรงชีวิตอยู่ เพื่อเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต การมีปฏิสัมพันธ์ และจัดระเบียบสังคมให้เรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง

3. ประวัติศาสตร์เป็นหลักวัด หรือเป็นเกณฑ์ในการวิจารณ์ปัจจุบัน เพื่อปรับปรุงอนาคต ประวัติศาสตร์ที่เคอรุ่งเรื่องดิงงามในอดีตเป็นเครื่องหมายบ่งชี้ โดยขงจื้อได้เริ่มฟื้นฟูสภาพบ้านเมือง การปลูกฝังขบพ เพื่อแก้ปัญหานี้เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยระยะเวลา จึงหวังว่าในอนาคตเมื่อขบพได้รับการเผยแพร่ และปลูกฝังอย่างทั่วถึงแล้ว บ้านเมืองจะดีเช่นในอดีตอีกครั้งหนึ่ง

ดังนั้น ปรัชญาประวัติศาสตร์สำหรับขงจื้อ คือ ความต่อเนื่องทางอารยธรรม โดยมีขบพเป็นสิ่งที่เชื่อมโยง อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ในขณะที่เดียวกัน ขบพ ก็คือ เงื่อนไขสำคัญ

หรือเป็น กฎเกณฑ์ ที่กำหนดความเจริญรุ่งเรือง หรือความเสื่อมทางอารยธรรมในประวัติศาสตร์ด้วย

มองโดยนัยนี้ ปรัชญาประวัติศาสตร์ของขงจื้อมีกฎสากล อันได้แก่ ขบพ เป็นกฎที่ครอบคลุมสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ เป็นทศนะทางปรัชญาประวัติศาสตร์แบบที่ เรียกว่า “แบบการอธิบายโดยการอ้างถึงกฎ” (Covering law theory) ผู้เสนอทศนะนี้ได้แก่ เฮมเพล ซึ่งเชื่อว่า การอธิบายระหว่างวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและประวัติศาสตร์ มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ มีกฎสากลในการอธิบายเหตุการณ์เฉพาะอันใดอันหนึ่ง

เฮมเพล เห็นว่า การคาดคะเนทางประวัติศาสตร์ ก็เป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ คือ มีเหตุการณ์ที่คาดคะเนได้อย่างมีความเป็นเหตุเป็นผล มีไชเหตุบังเอิญ เมื่อมองจากเหตุการณ์ที่เกิดก่อน หรือเกิดร่วมกัน โดยการคาดคะเนนี้มีรากฐานอยู่บนข้ออ้างของกฎสากล ได้แก่

เงื่อนไขเบื้องต้น

ข้ออ้าง (explanans)

กฎสากลทั่วไป

สิ่งที่ถูกอธิบาย

ข้อสรุป (explanandum)

เมื่อมี ข้ออ้าง (explanans) คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง และกฎสากลทั่วไปก็จะได้ข้อสรุป (explanandum) เป็นคำอธิบาย หรือการคาดคะเนเหตุการณ์

ในทัศนะของเฮมเพล การอธิบายคือ การแสดงให้เห็นว่า เมื่ออยู่ภายใต้กฎสากล และสภาพแวดล้อมที่แน่นอนอันหนึ่งแล้ว เหตุการณ์ที่ต้องการอธิบายนั้น มีการปรากฏอันเป็นที่คาดหวังได้ (ในความหมายทางตรรกวิทยาเท่านั้น มิใช่ทางจิตวิทยา) ไม่ว่าจะด้วย ลักษณะการอันแน่นอนแบบนิรนัย หรือความน่าจะเป็นแบบอุปนัย และเมื่อผนวกกับสมมุติฐานของเขา เฮมเพลจึงเสนอต่อไปว่า ในประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ ทั้งหลายนั้นแหละ การอธิบายเหตุการณ์อันหนึ่งก็คือ การแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์อันนั้นเกิดภายใต้กฎเชิงประจักษ์สากล และเกณฑ์ที่จะบอกว่าคำอธิบายใช้ได้หรือไม่ มิได้ขึ้นอยู่กับว่า มันต้องกันกับจินตนาการของเรา หรือว่าถูกแสดงออกในรูป การเปรียบเทียบเชิงแนะนำ หรือแสดงว่า ได้สามารถเกิดขึ้นได้ ทว่ามันขึ้นอยู่กับเฉพาะกับ (ประเด็นที่ว่า) คำอธิบายนั้น ต้องมีข้ออ้างที่มีคุณสมบัติอันถูกยืนยันอย่างหนักแน่นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ (พรชัย คุ่มทวีพร , 2529 : 11-12)

สำหรับขงจื้อ กฎสากลทั่วไป ได้แก่ ขนบ ซึ่งอยู่นอกเหนือข้อจำกัดทางเวลาและสถานที่

สมัยคัณราชวงศ์โจวบ้านเมืองมีขนบ

บ้านเมืองที่มีขนบ จึงมีความสงบเรียบร้อย

สมัยคัณราชวงศ์โจวบ้านเมืองสงบเรียบร้อย

และ

ยุคชนชาวบ้านเมืองไม่มีขนบ

บ้านเมืองที่ไม่มีขนบ จะไม่มีความสงบเรียบร้อย

ยุคชนชาวบ้านเมืองไม่สงบเรียบร้อย

ดังนั้น การคาดการณ์ของขงจื้อ คือในอนาคต เมื่อบ้านเมืองมีขนบ ก็จะสงบเรียบร้อย เช่นในสมัยคัณราชวงศ์โจวขงจื้อจึงพยายามปลูกฝังขนบแก่ผู้คนเพราะฉะนั้น ปรัชญาประวัติศาสตร์ของขงจื้อ แสดงให้เห็นว่าขนบเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอแก่ระเบียบสังคม

ความสำคัญของขนบ (Li , หลี่)

ขนบ คือ แบบแผนแห่งพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ซึ่งควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังคมโดยส่วนรวมนั่นเอง เพราะการที่ผู้คนประพฤติอยู่ในกรอบแห่งจริยะแล้ว ย่อมไม่เกิดความสับสนวุ่นวาย นักวิชาการท่านหนึ่งได้นิยาม “ขนบ” หรือ “กฎแห่งความถูกต้องเหมาะสม” ไว้ว่า

กฎแห่งความถูกต้องเหมาะสม (rules of proper conduct , Li) นั้น เป็นกฎและระเบียบซึ่งมิได้เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เป็นที่รับรู้กันในสังคม เพื่อให้ควบคุมความคิด และการกระทำของแต่ละบุคคลในสังคม สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการประกันความมั่นคงของสังคม (เงินจิ้งผิง , 1993 : 175)

ความสัมพันธ์นี้ เงิน จิ้งผิง ได้เล่าถึง เขียน ผิงจิ้ง กล่าวแก่เจ้านครรัฐฉี ในปีที่ 26 สมัยของเจ้านครโจว ไว้ว่า

เมื่อผู้ปกครองออกคำสั่ง และประชาชนปฏิบัติตาม บิดาใจดี และบุตรเคารพเชื่อฟัง พี่ชายมอบความรัก และน้องชายแสดงความนับถือ สามีมีความปรองดอง และภรรยาสุภาพ แม่สามีกุณา และสะใภ้อ่อนน้อม นี่คือสิ่งที่อยู่ในขนบ และเมื่อผู้ปกครองออกคำสั่งก็ไม่มีสิ่งใดผิดต่อความถูกต้อง ประชาชนเชื่อฟังด้วยความเคารพ เมื่อบิดาใจดีในขณะเดียวกันก็สามารถสอนสั่ง ผู้เป็นบุตรกตัญญูและพร้อมที่จะเรียนรู้ พี่ชายให้ความรัก และเป็นพี่พี่ฟ้าอาศัยได้น้องชายว่านอนสอนง่าย และให้เกียรติ สามีมีความซื่อตรงและปรองดอง ภรรยาประพฤติถูกต้อง และอ่อนโยน แม่สามีกุณาและใจดี สะใภ้อ่อนน้อมและเชื่อฟัง นี่คือ สิ่งวิเศษสุดในขนบ (1993 : 269)

ขนบ จึงได้แก่ การควบคุมจารีต ตามระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 ได้แก่

1. ผู้ปกครอง-ผู้ถูกปกครอง
2. บิดา-บุตร

3. พี่-น้อง
4. เพื่อน-เพื่อน
5. สามี-ภรรยา

ความรุ่งเรืองทางประวัติศาสตร์ขงจื้อ คือ ความรุ่งเรืองทางอารยธรรม บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย ขนบ จึงมีความสำคัญต่อปรัชญาประวัติศาสตร์ของขงจื้อ เพราะขนบเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความรุ่งเรืองทางประวัติศาสตร์ การละเลยขนบ ในยุคขุนชิว เป็นเหตุให้เกิดความตกต่ำทางอารยธรรม เกิดความสับสนในสังคม เนื่องจากไม่มีขนบจัดระเบียบสังคม

ขนบ กับ สุภาพชน

ขงจื้อเชื่อในธรรมชาติที่ดีของมนุษย์ และผูกพันความเป็นเลิศแห่งความเป็นมนุษย์ไว้ที่อำนาจภายในตัวมนุษย์เอง มนุษย์แต่ละคนควรพัฒนาศักยภาพทางจริยะให้ถึงขั้นสูงสุด ตามบทบาทหน้าที่ที่สังคมระบุไว้ในความสัมพันธ์ทั้ง 5 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ดีของสังคม อันมีผลให้ส่วนรวมดีตามไปด้วย

การสืบทอดอารยธรรม แสดงอยู่ในตัวสุภาพชน เมื่อใดที่ ประชาชนเป็นสุภาพชน อารยธรรมก็จะเจริญรุ่งเรืองสูงสุด บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ดังนั้น การเชี่ยวชาญผู้คนที่ล้มเหลวในการพัฒนาจริยธรรมของตน และล้มเหลวต่อการเป็นสุภาพชน คือ การรักษาความไร้ระเบียบของบ้านเมือง สำหรับขงจื้อ ความรุ่งเรืองทางประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับ การเป็นสุภาพชนของประชาชนนั่นเอง

เมื่อคำสอนของขงจื้อเริ่มต้นที่การปฏิเสธอำนาจสิทธิ์ขาดแห่งสวรรค์ ในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ และไม่ยอมรับว่ามีฤทธิวิญญูณอันศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความสามารถในการชี้ชะตามนุษย์เช่นกัน มนุษย์จึงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง เพื่อบรรลุอุดมการณ์แห่งความเป็นมนุษย์ โดยพัฒนาตนเองตามกรอบแห่งจริยธรรม ซึ่งกำหนดบทบาทชัดเจนสำหรับมนุษย์ในแต่ละหน้าที่

“สุภาพชน” คือ ผู้ปฏิบัติตามขนบ และขัดเกลาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อบรรลุความเป็นจริยบุคคลตามแบบอย่างในประวัติศาสตร์ยุครุ่งเรืองสมัยต้นราชวงศ์โจว

ตัวอย่างในคัมภีร์ขงจื้อ ได้กล่าวไว้ว่า สุภาพชนต้องฝึกฝน ปฏิบัติตนตามกฎแห่งความถูกต้องเหมาะสม (Law of propriety) อยู่ตลอดเวลา ได้แก่ “ท่านอาจารย์กล่าวว่า ศิษย์ของเรา เธอคิด

หรือไม่ว่า เราได้ปกปิดอะไรบางอย่าง เรามีได้ปิดบังอะไรแก่พวกเธอเลย ไม่มีสิ่งใดที่เราทำและเรามีได้แสดงแก่เธอ” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,23) ขงจื้อ คือผู้ปฏิบัติตนตามขบบ อยู่ตลอดเวลา เป็นตัวอย่างการดำเนินชีวิตแก่ศิษย์ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ “ท่านอาจารย์กล่าวว่า ถ้าคนรักษาความรู้เดิม แล้วแสวงหาความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เขาอาจเป็นครูของคนอื่นได้” การรักษาความรู้เดิม คือการรู้ขบบ และปฏิบัติตนตามขบบ ในขณะที่เดียวกัน การแสวงหาความรู้ใหม่ คือ การปรับตนเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ดังนั้น สุภาพชน คือผู้รู้ขบบ และปฏิบัติตนตามขบบ อยู่ตลอดเวลาจนเป็นธรรมชาติโดยนิสัย ในขณะที่เดียวกันก็ปรับตนเองและความรู้ของตนเข้ากับสิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ เพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมใหม่

ในบริบทของสังคมเวลานั้น ผู้คนละเลยศีลธรรม และขบบจารีตอันมีมาแต่โบราณ บ้านเมืองจึงสับสนวุ่นวาย เพราะผู้คนขาดการขัดเกลา และเห็นแก่ตัว มุ่งแย่งชิงผลประโยชน์กันเอง สังคมขาด “สุภาพชน” ขงจื้อจึงต้องการขัดเกลาและอบรมประชาชนให้เป็น “สุภาพชน” เป็นการฟื้นฟูศีลธรรม และจารีตซึ่งพัฒนาบุคลิกภาพของผู้คน เพื่อแก้ปัญหาส่วนรวม ขงจื้อไม่มีคำตอบที่แน่ชัดเกี่ยวกับธรรมาธิมนุษย์ แต่ต้องการเน้นการขัดเกลาปัจเจกบุคคล พัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นในกรอบแห่งสังคมเท่านั้น ในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น จึงมีการขัดเกลาตามแบบแผนของขบบที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทั้ง 5

“สุภาพชน” จึงมีความสำคัญต่อปรัชญาประวัติศาสตร์ของขงจื้อ เพราะสุภาพชนคือผู้รักษาและสืบทอดความเจริญรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์ โดยการปฏิบัติตนตามขบบจารีต การพยายามเปลี่ยนแปลงสังคม ขงจื้อในขณะนั้น จึงเน้นที่การพัฒนา และสร้างสุภาพชน

ขบบ กับ การปกครอง

นอกจากการใช้ขบบ ในการขัดเกลาผู้คนแล้ว ในการปกครองบ้านเมือง ขงจื้อก็ปฏิเสธการปกครองด้วยระบบทหาร และการใช้กฎหมาย แต่เสนอให้ใช้ขบบเป็นแบบแผนในการจัดการปกครองด้วย คัมภีร์ขงจื้อเล่มที่ 2 บทที่ 3 ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. ท่านอาจารย์กล่าว “ถ้าประชาชนถูกนำโดยกฎหมาย และความเป็นหนึ่งเดียวกันได้มาโดยการลงโทษ พวกเขาจะพยายามหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ แต่จะไม่รู้สึกละอาย”
2. “ถ้าประชาชนเหล่านั้นถูกนำด้วยคุณธรรม และมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยกฎแห่งศีลธรรม อันดีงาม พวกเขาจะมีความรู้สึกละอายใจและจะเป็นคนดีด้วย

การปกครองโดยใช้ชนบ คือ การควบคุมผู้คนตามกรอบแห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 ดังนั้น เมื่อมีผู้ถามขงจื้อถึงการจัดการปกครอง ขงจื้อตอบว่า ต้องแก้ไข “นาม” (title) ให้ถูกต้องเสียก่อน คัมภีร์ขงจื้อเล่มที่ 13 บทที่ 13 กล่าวไว้ดังนี้

1. จี้อู๋กล่าวแก่อาจารย์ว่า “ผู้ปกครองแห่งรัฐเวย์ กำลังคอยให้ท่านไปช่วยปกครอง ท่านเห็นว่าควรทำสิ่งใดก่อนอื่น”
2. ท่านอาจารย์ตอบว่า “การแก้ไขนามให้ถูกต้องเป็นสิ่งจำเป็นอันดับแรก”
3. จี้อู๋ถามอย่างงุนงงว่า “อาจารย์พูดนอกเรื่องไปมาก ทำไมต้องมีการแก้ไขนามให้ถูกต้องด้วยเล่า”
4. ท่านอาจารย์ตอบว่า “ท่านนี้ช่างไร้การขัดเกลาเสียจริง เวลาสุภาพชนไม่รู้เรื่องใดสุภาพชนควรสงวนท่าทีก่อน
5. ถ้านามไม่ได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง ภาษาที่จะไม่ตรงต่อความจริง และถ้าภาษาไม่ตรงต่อความเป็นจริง สิ่งต่างๆก็ไม่อาจกระทำให้สำเร็จได้”

จะเห็นได้ว่า “ภาษา” หรือ “นาม” สำหรับขงจื้อ มิใช่เรื่องการสื่อสารระหว่างผู้คนในสังคมเท่านั้น แต่ “นาม” ยังบ่งบอกกำกับหน้าที่ของผู้คน ตามสถานะแห่งความสัมพันธ์ทางสังคมอีกด้วย ดังนั้น การนิยามความเป็น “ผู้ปกครอง” “บิดา” “บุตร” “เพื่อน” ได้กำหนดบทบาทความสัมพันธ์ไว้แล้ว โดยมีจุดประสงค์เพื่อความสงบเรียบร้อยโดยส่วนรวมของสังคม ความเสื่อมทางอารยธรรม คือ ความไร้ระเบียบของสังคม ซึ่งเกิดจาก การไม่ปฏิบัติตามบทบาท ซึ่ง “นาม” ของคนได้ระบุไว้ ด้วยเหตุนี้ การแก้ไข “นาม” ให้ถูกต้องจึงเป็นสิ่งแรกที่ขงจื้อให้ความสำคัญในการบริหารบ้านเมือง การปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามที่ “นาม” ได้ระบุไว้ก็คือ การปฏิบัติตามเป็นสุภาพชน บรรลุศักยภาพทางจริยธรรมตามกรอบแห่งประวัติศาสตร์ และนี่คือการใช้ชนบ ควบคุมสังคม และปกครองบ้านเมืองใน

ระบบปรัชญาสังคมของขงจื้อ และคือการสืบทอดอารยธรรม โดยรักษาขนบไว้ เพื่อความรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์อีกครั้ง

การควบคุมผู้คนด้วยขนบ เพื่อฝึกฝนปฏิบัติตนตามกรอบแห่งคุณธรรมที่กำหนดไว้ สังคมย่อมเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยส่วนรวมชนบ ได้กำหนดรูปแบบแห่งการปกครองไว้ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง ว่าเป็นการใช้อำนาจภายใต้พลังคุณธรรม ดังขงจื้อกล่าวว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง เหมือนดังความสัมพันธ์ระหว่างสายลมกับยอดหญ้า เมื่อสายลมพัดยอดหญ้า มวลหญ้าย่อมจะต้องโอนอ่อนตามสายลมอย่างแน่นอน” (คัมภีร์ขงจื้อ 12,19) ดังนั้น ในการปลูกฝังความเป็นสุภาพชน แก่ประชาชน ผู้ปกครองต้องเป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นผู้นำที่เป็นสุภาพชน ตามระบบความสัมพันธ์ทั้ง 5 ที่กำหนดไว้โดยชนบ การปกครองบ้านเมืองเช่นนี้ คือความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเจริญแห่งอารยธรรม

ความสำคัญของพิธีกรรม

ขงจื้อให้ความสำคัญแก่พิธีกรรม เพราะสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นสุภาพชนผู้ได้รับการขัดเกลาภายในแล้ว และยังแสดงให้เห็นแบบแผน ระเบียบ หรือความเจริญรุ่งเรืองของสังคมว่าอยู่ในระดับใดด้วย คัมภีร์ขงจื้อเล่มที่ 3 บทที่ 12 ได้เล่าไว้ว่า

1. เขาทำพิธีบูชาผู้ตายราวกับว่าคนเหล่านั้นอยู่ต่อหน้า เขาทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณราวกับว่าวิญญาณเหล่านั้นอยู่ในที่นั้นด้วย
2. ท่านอาจารย์กล่าวว่า “เราถือว่า การที่เราไม่อยู่ร่วมในพิธีกรรม ก็เท่ากับเราไม่ได้ประกอบพิธีกรรมอยู่”

ในอดีต มีการกำหนดไว้แน่นอนว่า ใครเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมใด พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงบทบาท หน้าที่ในสังคมตามระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 และระดับความสำคัญ

ในการปกครองตามลำดับ ล่วงมาถึงยุคขุนขิว เกิดการสับสนทางพิธีกรรมไปด้วย และสิ่งนี้เป็นการบ่งชี้ถึงความเสื่อมแห่งอารยธรรม และความสับสนในบทบาทหน้าที่ ของจื่อได้วิพากษ์วิจารณ์การประกอบพิธีกรรมอย่างไม่ถูกต้องตามแบบแผนและบทบาทหลายครั้ง เช่น ในบทที่ 12 เล่มที่ 3 คัมภีร์ขงจื่อกล่าวว่า

1. อาจารย์กล่าวว่า ควัน จ้ง ช่างมีความสามารถน้อยจริงๆ
2. มีผู้ถามว่า “ ควัน จ้ง ตระหนี่หรือ ” อาจารย์ตอบว่า “ ควัน มี ขาน เว่ย และข้าราชการของเขาไม่มีใครทำหน้าที่ 2 ตำแหน่ง จะว่าเขาตระหนี่ได้อย่างไร ”
3. “ ถ้าเช่นนั้น ควัน จ้ง รู้กฎแห่งความถูกต้องหรือ ” อาจารย์กล่าวว่า “ ผู้ปกครองรัฐเท่านั้นที่ในการพบกันจะใช้แท่นวางถ้วย (cup-mounds) แต่ควัน ใช้ ถ้า ควัน ถูกอ้างว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพิธีกรรม ยังจะมีใครมิใช้ผู้เชี่ยวชาญอีกเล่า ”

นอกจากนี้ ขงจื่อยังกล่าวถึงหัวหน้าตระกูลดี ซึ่งมีนักแสดงอยู่ในอาณาเขตถึง 8 กลุ่มว่า “ ถ้าเขาสามารถทำสิ่งนี้ได้ จะมีอะไรที่เขาทำไม่ได้อีกเล่า ” (คัมภีร์ขงจื่อ 3,1)

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมทางสังคม ความสับสนในบทบาทหน้าที่ของตน ซึ่งแสดงออกทางสัญลักษณ์ และพิธีกรรม ซึ่งขงจื่อเห็นว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องแก้ไข เพื่อจัดระเบียบสังคมใหม่ แต่เดิมนั้น ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมอย่างชัดเจนว่า ใครอยู่ในบทบาทใด ตามระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 ควรจะประกอบพิธีกรรมใด เช่น ผู้ปกครอง บิดา ประชาชน ดังนั้น ในยุคนี้การที่ทรราชย์ก่อการกบฏยึดอำนาจจากผู้ปกครอง แล้วประกอบพิธีกรรม และใช้ชีวิต มีความเป็นอยู่แบบผู้ปกครอง ขงจื่อถือว่าเป็นความผิด เพราะคนเป็นทรราชย์ไม่มีสิทธิ์ทำเช่นนั้น และการทำเช่นนั้น เป็นการสะท้อนถึง ความสับสน ไร้ระเบียบทางสังคม การไม่ทำตามบทบาทหน้าที่ของตน เป็นความยุ่งเหยิง แสดงให้เห็นความเสื่อมแห่งอารยธรรม

สำหรับขงจื่อ พิธีกรรมคือ บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดทางอารยธรรม ครั้งหนึ่ง จื่อซาง ศิษย์ใกล้ชิดคนหนึ่งถามขงจื่อว่า เราจะสามารถรู้เรื่องราวยาวนานถึง 10 ปีได้หรือไม่ ขงจื่อตอบว่า “ ราชวงศ์ฮั่นทำตามประเพณีราชวงศ์เซี่ย อะไรที่ขาดหาย หรือเพิ่มเข้าไปก็อาจไม่รู้ ราชวงศ์โจวทำตามประเพณีราชวงศ์ฮั่น อะไรที่ขาดหายหรือเพิ่มเข้าไปก็อาจไม่รู้ เมื่อราชวงศ์อื่นทำตามประเพณีราชวงศ์โจว แม้ว่าจะยาวนานถึง 100 ปี เรื่องราวต่างๆก็ยังคงไม่รู้ ” (คัมภีร์ขงจื่อ 2,23)

การกล่าวเช่นนี้ อาจสรุปได้ว่า หากขงจื้อเห็นว่า ประวัติศาสตร์คือความต่อเนื่องทางอารยธรรม ซึ่งมีมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ พิธีกรรม ก็เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมที่อาจบ่งชี้ความเจริญ ความเสื่อม ในประวัติศาสตร์ โดยมนุษย์เป็นผู้กระทำได้เช่นกัน ความสับสนทางพิธีกรรมในยุคขุนชิว จึงเป็น เครื่องบ่งชี้ถึงความตกต่ำแห่งอารยธรรม ความสับสนในบทบาทหน้าที่แห่งความสัมพันธ์ทั้ง 5 ความ ไร้ระเบียบของสังคม และความเสื่อมแห่งความเป็นมนุษย์ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ขงจื้อกล่าวถึงบ่อย คัมภีร์ขงจื้อกล่าวว่า “สิ่งที่ขงจื้อสอนอยู่เป็นประจำได้แก่ กวินิพนธ์ ประวัติศาสตร์ การประกอบ จาริตพิธีกรรม” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,17) เพราะการมีพิธีกรรมที่ถูกต้อง คือ การสะท้อนให้เห็นถึงสังคมที่มี ระเบียบ และคือ การสืบทอดขนบจาริต และอารยธรรมนั่นเอง

บทบาทของการศึกษา

สิ่งที่ขงจื้อต้องการคือ อาณาจักรแห่งคุณธรรม ดังเช่นที่เคยมีในประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาของขงจื้อคือ การปลูกฝังชนบ แก่ประชาชนอีกครั้ง เมื่อประชาชนเป็นผู้มีจาริตโดยทั่วกัน และปฏิบัติตนตามหน้าที่สุภาพชนอย่างครบถ้วน บ้านเมืองย่อมสงบเรียบร้อยไปเอง เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบปรัชญาของขงจื้อ เพราะการศึกษาเป็นวิถีทางในการนำชนบ จาริต (Tradition) จากอดีตมาปลูกฝังแก่ผู้คน การศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความต่อเนื่องทาง อารยธรรม และความเจริญรุ่งเรืองแห่งประวัติศาสตร์ เนื่องจากการศึกษาคือการ “ตัดและตะไบ แกะ สลักและขัดเงา” เพื่อพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือสุภาพชนนั่นเอง เพื่อความ เจริญรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น จุดประสงค์ของการศึกษา สำหรับขงจื้อ คือ

1. ปลูกฝังชนบ แก่ประชาชน เพื่อสร้าง “สุภาพชน” ซึ่งเป็นบุคคลที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อความ เจริญแห่งอารยธรรม และความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์
2. สร้าง “สุภาพชน” เพื่อเข้าไปมีส่วนในการบริหารประเทศ เนื่องจากในยุคขุนชิวนี้ บ้าน เมืองกำลังสับสนวุ่นวายใช้อำนาจและอาวุธในการปกครอง ขงจื้อต้องการเปลี่ยนแปลงระบบการ ปกครองเสียใหม่ โดยนำชนบกลับมาใช้เพื่อเปลี่ยนปริบททางสังคม จึงส่งสุภาพชนเข้ารับราชการเป็น ที่ปรึกษาในการบริหารบ้านเมือง

เมื่อขงจื้อปฏิเสธวิธีการปกครองด้วยกฎหมาย แต่ต้องการฟื้นฟูชนบจาริต นักศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างยิ่งในการเผยแพร่ชนบจาริตนี้ออกไป ขงจื้อจึงมิได้จำกัดการสอนอยู่เพียงในหมู่ราชวงศ์ และชนชั้นสูงอีกต่อไป แต่สอนทุกคนที่ต้องการจะเรียนด้วย ขงจื้อกล่าวว่า “เราไม่เคยปฏิเสธที่จะสอนใครก็ตามที่มาหาเราด้วยเพียงแต่ห่อเนื้อแห้งเล็กๆ เราไม่เคยปฏิเสธที่จะสอนใครก็ตามผู้ที่มาขอเรียนด้วย และนำเพียงห่อปลาแห้งมาให้” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,7) เมื่อเป็นเช่นนี้สิ่งสำคัญที่สุดในการสอนของขงจื้อคือ สิ่งที่เป็นชนบจาริต และการจัดเกลานิสัย และบุคลิกภาพ คัมภีร์ของขงจื้อกล่าวว่า “ ขงจื้อสอนศิวิษาได้แก่ วรรณกรรม ความประพฤติ ความจงรักภักดี และความซื่อสัตย์” (คัมภีร์ขงจื้อ 7,24) สามส่วนเป็นการอบรมสั่งสอนและจัดเกลาความประพฤติโดยตรง ส่วน “วรรณกรรม” คือ คัมภีร์กวีนิพนธ์ ซึ่งบันทึกเรื่องราวต่างๆ ในลักษณะเพลงพื้นบ้าน เป็นการบันทึกวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งขงจื้อนำมาใส่ความหมายทางจริยธรรม โดยรวบรวมแล้วนำมาอธิบายเชิงศีลธรรม เพื่อใช้สั่งสอนผู้คน การศึกษาของขงจื้อจึงเป็นการสร้างปัญญาชนที่เป็นสุภาพชน ขงจื้อเน้นเรื่องการตัดและตะไบแกะสลักและขัดเงาก่อน ส่วนเรื่องความรู้ในเชิงวิชาการต่างๆถือเป็นเรื่องรอง ประเด็นนี้ ดี. โฮเวิร์ด สมิธ ได้อธิบายไว้ว่า

ท่านสนับสนุนลูกศิษย์ให้ยึดถือในสิ่งที่ถูกต้อง แล้วมุ่งมั่นปฏิบัติฝึกฝนหลักแห่งคุณธรรมจนเคยชิน และสิ่งนั้นกลายเป็นนิสัย ท่านเชื่อมั่นว่าความดีงามจะทำให้มนุษย์เป็นสิ่งที่สมควรที่มนุษย์จะเป็น ท่านแสดงให้เห็นถึงคุณภาพของชีวิตว่าสิ่งใดถูกต้อง และทำให้บรรลุถึงเกณฑ์แห่งความเป็นมนุษย์ นอกเหนือจากนี้ ในชั้นรองลงมา จึงเป็นการศึกษา ศิลปะการเขียน คณิตศาสตร์ ดนตรี การยิงธนู การขับเกวียน เป็นต้น (1985 : 71)

การศึกษาของขงจื้อจึงเป็นการฝึกฝนปฏิบัติ ซึ่งผู้ที่เรียนจะต้องหมั่นเพียรที่จะฝึกฝนตนเองด้วย ขงจื้อกล่าวว่า “ การเล่าเรียนอาจเปรียบได้กับสิ่งที่อาจเกิดขึ้นในการนำดินมาถาก ถ้ำขาคเพียงแค่นิดเดียว ที่จะทำให้งานนี้เสร็จสิ้นลง แล้วเราหยุดการหยุดนี้ก็จะเป็นการกระทำของเราเอง การเล่าเรียนอาจถูกเปรียบได้กับการ โยนดินลงบนที่ราบ แม้จะโยนทีละตะกร้า ความคืบหน้าของมันคือความคืบหน้าของเราเอง” (คัมภีร์ขงจื้อ 9,18) สุภาพชนจึงต้องฝึกฝนขัดเกลาและพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากปรัชญาขงจื้อเป็นมนุษยนิยมเชิงปฏิบัติ ที่ต้องการให้ผู้คนประพฤติให้เกิดผล โดยต้องควบคุมจริยะของตนเองอยู่เสมอ

เมื่อเป็นสุภาพชนย่อมมีหน้าที่เผยแพร่ และขัดเกลาผู้อื่นด้วย ขงจื๊อมีวัตถุประสงค์ในการส่งศิษย์ซึ่งเป็นสุภาพชนเข้าไปบริหารราชการ เพื่อเป็นที่ปรึกษาในการปกครอง ประเด็นนี้มีตัวอย่างชัดเจนในคัมภีร์ขงจื๊อเล่มที่ 16 บทที่ 1 เล่าไว้ ดังนี้

1. หัวหน้าตระกูลกำลังจะบุกเข้าโจมตีชนวนหู่
2. ชวนหู่และจื๊อเข้าพบขงจื๊อ กล่าวว่า “ท่านจื๊อหัวหน้าของเรากำลังจะเริ่มปฏิบัติการต่อชนวนหู่”
3. ขงจื๊อกล่าว “ฉิว (ชวนหู่) มิใช่ท่านดอกหรือที่มีความผิดในเรื่องนี้”
4. “ที่นี่” ในส่วนที่เกี่ยวกับชนวนหู่ นานมาแล้วมีกษัตริย์องค์หนึ่งได้เคยทรงแต่งตั้งผู้ปกครองไปประกอบพิธีกรรมต่อดินแดนเหมิงตะวันออก นอกจากนี้ดินแดนของรัฐก็อยู่ใจกลางเขตแดนของเรา ผู้ปกครองก็เป็นขุนนางที่ผูกพันกับองค์อธิปัตย์โดยตรง หัวหน้าของท่านมีเหตุอันใดที่จะบุกเข้าโจมตีชนวนหู่
5. ชวนหู่กล่าวว่า “หัวหน้าของเราต้องการเช่นนั้น เราขุนนางทั้งสองไม่ได้ต้องการเช่นนั้น”
6. ขงจื๊อกล่าวว่า “ฉิว (ชวนหู่) โจรเร็นเคยกล่าวไว้ว่า “เมื่อขุนนางสามารถใช้ความสามารถของตน เขาจึงจะดำรงอยู่ในตำแหน่ง เมื่อพบว่าเขาไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ เขาก็จะลาออก ขุนนางจะถูกใช้เป็นเครื่องนำทางคนตาบอดได้อย่างไร เมื่อเขาชวนเซ็กไม่ช่วยพยุงเมื่อเขาหกล้มก็ไม่ช่วยจูงขึ้น”
7. “นอกจากนี้แล้ว ท่านยังกล่าวผิดอีกด้วยเมื่อเสื่อหรือแรดหนีออกจากกรงขัง เมื่อหिनมีค่าหรือหยกถูกทำลายในที่เก็บ ความผิดของใคร”
8. ชวนหู่กล่าวว่า “แต่ขณะนี้ชนวนหู่เข้มแข็งและอยู่ใกล้ดินแดนเพี้ย ถ้าหัวหน้าของเราไม่ครอบครองเสียแต่ตอนนี้ เกรงว่าลูกหลานของหัวหน้าจะต้องเสียใจภายหลัง”
9. ขงจื๊อกล่าวว่า “ฉิว (ชวนหู่) สุภาพชนรังเกียจการไม่ยอมกล่าวรับว่า “ฉันต้องการสิ่งนั้นสิ่งนี้” และสรรหาคำอธิบายของตน”
10. “ข้าพเจ้าเคยได้ยินมา ผู้ปกครองแห่งรัฐทั้งหลาย และเหล่าหัวหน้าตระกูล จะไม่เดือดร้อนใจหากว่ามีประชารน้อย แต่จะเดือดร้อนใจถ้าประชารไม่อยู่ดูแลที่ทางของตน พวกเขาจะไม่เดือดร้อนด้วยความกลัวจน แต่จะเดือดร้อนด้วยความกลัวว่า จะขาดความสงบพอใจในหมู่ประชารที่อาศัยตามที่ต่างๆ ทั้งนี้ด้วยเหตุว่า เมื่อประชารอยู่ดูแลที่ทางของตน ความยากจนก็จะไม่เกิดขึ้น ที่ใดมีความปรองดอง ที่นั่นก็ไม่ขาดผู้คน และเมื่อมีความสงบพอใจก็就不用มีการถูกลูกฮื้อขึ้นต่อต้าน”

11. ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้คนที่อยู่ห่างไกลไม่อ่อนน้อม อิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณธรรมที่เจริญแล้ว ก็ต้องได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อดึงดูคนเหล่านี้ และเมื่อดึงดูพวกเขาได้แล้ว ก็ต้องทำให้พวกเขาพึงพอใจและสงบสุข

12. “โย่ว (จี๋ลู่) และฉิว (ยานหยู่) ท่านกำลังช่วยหัวหน้าของท่าน ชาวบ้านห่างไกลก็ไม่ อ่อนน้อม และด้วยความช่วยเหลือของท่าน หัวหน้าของท่านก็ไม่อาจดึงดูชาวบ้านพวกนั้นมาได้ ภายในดินแดนของหัวหน้าท่านเองก็มีการแบ่งพรรคแบ่งฝ่าย มีความล่มสลาย การหนีจากไป มีความแตกแยก และด้วยความช่วยเหลือของท่าน หัวหน้าของท่านก็รักษาดินแดนของเขาไว้ไม่ได้

13. แม้กระนั้นก็ตาม หัวหน้าของท่านยังตระเตรียมปฏิบัติการมุ่งร้ายภายในรัฐ ข้าพเจ้าเกรงว่า ความโสภะสร้าของตระกูลจีซุน คงมิได้มีสาเหตุมาจากชนหยู่ แต่จะพบภายในกำแพงรกร้างในราชสำนัก”

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของขงจื้ออย่างชัดเจน ขงจื้อต้องการให้ศิษย์เป็นที่ปรึกษา ข้าราชการและการบริหารบ้านเมือง เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพสงคราม และใช้กำลังทหารไปเป็นการใช้ ขนบจารีต เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข วิธีการที่ขงจื้อต้องการคือ “ถ้าผู้คนที่อยู่ห่างไกลไม่อ่อนน้อม อิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณธรรมที่เจริญแล้วก็ต้องได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อดึงดูคนเหล่านี้ และเมื่อดึงดูพวกเขาได้แล้วก็ต้องทำให้พวกเขาพึงพอใจและสงบสุข” แต่สิ่งที่ “สุภาพชน” ซึ่งเป็นศิษย์ของ ขงจื้อทำได้คือ ความแตกแยกและก่อสงครามซึ่งผิดวัตถุประสงค์และผิดต่อหน้าที่สุภาพชน และหน้าที่ ข้าราชการที่ขงจื้อคาดหวัง

จึงเห็นได้ว่าขงจื้อต้องการฟื้นฟูการปกครองด้วยขนบจารีตดั้งเดิมเป็นมาในประวัติศาสตร์ โดยการสร้างอบรมสุภาพชน เพื่อนำระบบนี้ไปใช้ การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากการปลูกฝังฟื้นฟู ขนบจารีต และยังเป็นการรักษาขนบจารีตไว้ในอารยธรรมอย่างไม่ขาดสาย ในแง่นี้การศึกษาจะเป็น เงื่อนไขสำคัญ เพราะเป็นการปลูกฝังและรักษาขนบจารีตจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อความต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย เพื่อรักษาสังคมมิให้ตกต่ำ

ความต่อเนื่องของวัฒนธรรม

ความต่อเนื่อง (Continuity) เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งในปรัชญาประวัติศาสตร์ของ ขงจื๊อ ขงจื๊อเชื่อว่าปัจจุบันต่อเนื่องจากอดีต อารยธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและเจริญเติบโตสืบทอดมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน แต่เมื่อล่วงมาถึงยุคชนวิห อารยธรรมที่เคยรุ่งเรืองมาในอดีตได้เสื่อมลงจนถึงขั้นกลียุค เนื่องจากชนบ ที่เคยมีมาในอดีตได้ถูกละเลยไปจากอารยธรรมจีน ถ้าชนบได้รับการสืบทอดต่อมา ผู้คนเป็นสุภาพชน บ้านเมืองก็จะไม่สับสนวุ่นวายเช่นนี้ ขงจื๊อจึงพยายามนำชนบ จากประวัติศาสตร์มาปลูกฝังอีกครั้ง โดยหวังให้มีการสืบทอดต่อไปในอนาคตด้วยดังนั้นเมื่อเยนหยวน ศิษย์ที่ดีที่สุดได้ตายจากไปก่อน ขงจื๊อเสียใจมากถึงกับกล่าวว่า “สวรรค์ได้ทำลายเราแล้ว !” (คัมภีร์ ขงจื๊อ 11,8)

เพื่อความต่อเนื่องทางอารยธรรม ขงจื๊อจึงเสนอคนเป็นผู้ถ่ายทอด (transmitter) ชนบโบราณ ในยุคต้นราชวงศ์โจวมา “ปรับ” ใช้ให้เหมาะกับยุคของตน โดยใช้สถานการณ์แวดล้อมขณะนั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินใจเลือกสิ่งดีงามในอดีตและเหมาะสมกับปัจจุบัน ประเด็นนี้ ศาสตราจารย์เจิน ได้อธิบายว่า

ในสมัยของผู้ปกครองในอุดมคติแห่งยุคโบราณ มีข้อเขียนเกี่ยวกับศีลธรรมและระเบียบสังคมมากมาย ซึ่งสิ่งเหล่านั้นดีกว่าและสูงกว่าระเบียบสังคมและศีลธรรมที่แพร่หลายอยู่ในยุคของขงจื๊อมาก ดังนั้น ขงจื๊อจึงใฝ่ใจที่จะ “ถ่ายทอด” (transmit) สิ่งเหล่านั้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรฐานทางศีลธรรม และกฎระเบียบสังคม ที่ได้สืบทอดมาถึงยุคต้นราชวงศ์โจว โดยเฉพาะในรัชสมัยโจวคัง (Chou Kung) แต่เขาก็มิใช่ถ่ายทอดโดยไม่พิจารณา เพราะเขาได้เลือกชำระตัดทอน แก้ไข และให้ความหมายใหม่แก่วัตถุดิบเหล่านั้น เขาเป็นผู้สร้างสรรค์ในความเป็นผู้ถ่ายทอดด้วย เขามิได้เทิดทูนอดีต (idealized the past) แต่เขาใช้เกณฑ์ตัดสินแห่งปัจจุบัน (present judgement) ในการเลือกประสพการณ์ของผู้คนในอดีตอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และความต้องการของแต่ละบุคคล (1993 : 191)

ในแง่นี้สำหรับขงจื๊อ ประวัติศาสตร์มิใช่เพียงอดีต แต่คือแหล่งภูมิปัญญาอันต่อเนื่อง ซึ่งมี

ปฏิสัมพันธ์กับปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา อาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์สำหรับขงจื้อ มีพลังอันยิ่งใหญ่ในฐานะที่เป็นแหล่งชนบจาริต ดังที่นักวิชาการจีนศึกษา ศาสตราจารย์กวนนิยามคำว่า ชนบจาริตไว้ดังนี้

1. ชนบจาริตจะต้องดำรงอยู่ในสังคม ในระยะเวลาที่แน่นอน ชนบจาริตเป็นสิ่งที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน ไม่ต่ำกว่า 3 ชั่วคน สิ่งเหล่านี้ได้แก่ วัตถุต่างๆ ความเชื่อ ภาพ-ลักษณะของบุคคล หรือเหตุการณ์ต่างๆ แนวทางประเพณีปฏิบัติรวมไปถึงสิ่งก่อสร้าง อนุสาวรีย์ ภูมิประเทศ รูปปั้น ภาพเขียน หนังสือ และเครื่องมือเครื่องจักรทั้งหลาย

2. ทุกวัฒนธรรมต้องมีผู้นำ (Custodians , exemplar , paradigm individual) เช่น ศาสดาในศาสนาต่างๆ ซึ่งเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมหรือศีลธรรม ผู้นำนี้ แมก อินไทร์ เรียกว่า “บุคคลิกภาพ” และได้นิยามไว้ว่า

ผู้นำคือ ผู้ที่จะต้องถูกสมาชิกในวัฒนธรรม หรือส่วนหนึ่งของสมาชิกจับตามอง เขาเป็นผู้ให้อุดมคติทางศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่สมาชิก ดังนั้น บทบาทหน้าที่และบุคคลิกภาพของเขาจะต้องหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งด้านสังคม และด้านจิตวิทยา “ผู้นำ” ให้ความชอบธรรมทางศีลธรรม ต่อการดำรงอยู่ของสังคม (กัว. เอ.เอส , 1992 : 810)

กรณี “ผู้นำ” ในระบบปรัชญาของขงจื้อ “สุภาพชน” ผู้ได้รับการขัดเกลาแล้วจะเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำให้ประชาชนทั่วไปกระทำตาม ความชอบธรรมต่อการดำรงอยู่ของสังคมคือ เป็นผู้มีคุณธรรม และโดยคุณธรรมนั่นเองจึงเป็นผู้นำสังคมได้

3. ชนบจาริต มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (change or modification) จึงย่อมต้องมีการตีความ (interpretation) อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากชนบจาริตเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา จึงมักพบเสมอว่าไม่อาจรักษาลักษณะหรือนัยดั้งเดิมไว้ได้ เนื่องจากในกระบวนการสืบทอดย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ประวัติศาสตร์คือ ความสืบเนื่องทางอารยธรรม โดยมีชนบจาริตเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม ประวัติศาสตร์จึงมีความต่อเนื่องจากอดีต มาถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคต

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการรับชนบจาริตจากอดีตมาใช้ ขงจื้อได้ปรับเปลี่ยนบางสิ่งและเลือกเก็บไว้บางอย่าง ในทางกลับกัน จาริตและพิธีกรรมบางอย่างที่เสื่อมลงหรือถูกบิดเบือนไปในยุคนี้ ขงจื้อก็เลือกแก้ไขบางอย่างและยอมรับบางอย่างเช่นกัน ตัวอย่างเช่น คัมภีร์ขงจื้อ เล่มที่ 9 บทที่ 1 ได้กล่าวว่า

1. ขงจื้อกล่าวว่า “ หมวกผ้าลินินคือ สิ่งที่ถูกแห่งพิธีกรรมบัญญัติไว้ แต่ตอนนี้มีแต่คนใช้หมวกผ้าไหม มันเป็นการประหัดและเราก็จะทำตามข้อปฏิบัติร่วมกันนี้”

2. “กฎแห่งพิธีกรรม บัญญัติให้ค่านับได้ห้องโถง แต่สิ่งที่คนปฏิบัติตอนนี้ คือการค่านับเพียงหลังจากที่ขึ้นมาแล้ว นี่เป็นความขโส เราจะยังค่านับได้ห้องโถง แม้ว่าเราจะสวนทางกับหลักปฏิบัติทั่วไปก็ตาม”

การค่านับได้ห้องโถงคือ การรักษาจารีตแบบแผน ระเบียบสังคมอันดีงามของเดิมไว้ ขงจื้อจึงพยายามแก้ไขในประเด็นนี้ แต่การใช้หมวกผ้าไหมแทนผ้าลินินเป็นการประหยัด ซึ่งเป็นการปรับตัวคล้อยตามบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม ขณะนั้น ขงจื้อเห็นว่าสมควรจะยอมรับ อีกทั้งมิได้เป็นการกระทบกระเทือนต่อระเบียบของพิธีกรรมแต่อย่างใด จึงน่าจะยึดถือปฏิบัติได้

จึงเห็นได้ว่า อย่างไรก็ตาม กรอบทางประวัติศาสตร์เองก็ยังมีข้อจำกัด ซึ่งผู้ที่จะสามารถตัดสินใจได้ว่าควรแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยอมรับสิ่งใดควรเป็น “สุภาพชน” เท่านั้น ดังนั้นในการถ่ายทอดขนบจารีต (tradition) “สุภาพชน” จึงเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย